

L'impacte de la protoindustrialització en la crisi del gremi seder de Tortosa (1760-1780)*

The impact of proto-industrialization on Tortosa's silk-guild crisis (1760-1780)

per Agustí Agramunt Bayerri

Universitat Rovira i Virgili

RESUM:

En aquest article s'aborda la crisi final del gremi de filadors i teixidors de seda de Tortosa, en el context comercial i industrial de la protoindustrialització catalana del segle XVIII. La crisi del gremi, definida per una pèrdua progressiva tant de mestres com d'oferta de teixits fabricats a la ciutat, va donar com a resultat dos efectes diferents. En un primer moment, l'enduriment de les polítiques proteccionistes dutes a terme pels veedors del gremi i practicades amb el consentiment i el suport de la Junta de Comerç de Catalunya. I, finalment, la divisió del gremi en dos bàndols en conflicte: el dels artesans, que volien continuar lluitant per la supervivència de la producció autòctona, i el dels botiguers, antics mestres que s'adaptaren a la nova situació amb noves formes de negoci basades en la importació de teixits.

PARAULES CLAU:

Artisans, seda, protoindústria, gremis, Junta de Comerç, Tortosa, indústria tèxtil, botiga.

ABSTRACT:

The article deals with the crisis of Tortosa's guild of silk spinners and weavers, in the context of the proto-industrialization of Catalonia in the eighteenth century. The crisis of the guild, apparent in the progressive loss both of masters and of fabrics made in the city, had two different effects. The first and earlier was a strengthening of the protectionist policies implemented by the trade inspectors with the consent and support of the Catalan Board of Commerce (Junta de Comerç); the second was the division of the guild into two rival groups: the artisans, who wanted to carry on fighting for the survival of local production, and the cloth merchants, who adapted to the new situation by finding new ways of conducting business with imported fabrics.

KEY WORDS:

Artisans, silk, proto-industry, guilds, Board of Commerce, Tortosa, textile industry, shops.

* Aquest article és la síntesi d'un capítol de la meua tesi doctoral en procés d'elaboració, *Economia i societat a la regió catalana de l'Ebre al s. XIX*, realitzada en el marc del grup de recerca reconegut per la Generalitat de Catalunya ISOCAC (SGR 09-1390) de la Universitat Rovira i Virgili i amb el suport del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya.

Data de recepció: juliol 2012; versió definitiva: desembre 2012.

1. *Objectius i fonts emprades*

El següent article pretén abordar un aspecte poc tractat del procés de protoindustrialització del sector tèxtil que es produeix a Catalunya durant les quatre últimes dècades del segle XVIII: la crisi dels nuclis manufacturadors menys competitius.¹

La protoindustrialització provocà la crisi del sistema de producció gremial, i donà pas a un marc comercial progressivament més obert i dirigit cap a la consecució d'una llibertat de fabricació i exportació. Centrarem l'anàlisi, però, en les diferències quant a capacitat productiva i grau de flexibilitat que manifestaren alguns dels centres seders de Catalunya. Creiem que la capacitat adaptativa a les transformacions comercials i normatives, i la potencialitat de fabricació de manufactures de seda dirigides a l'exportació, consolidà la trajectòria industrial d'uns centres manufacturadors, mentre d'altres, com Tortosa, superats pels anteriors, abandonaren progressivament les seves fabricacions per convertir-se en venedors de productes manufacturats per tercers. Aquesta realitat la plantejarem sobre el gremi seder de Tortosa, i les similituds i diferències que aquest tenia amb Manresa. Per referir-nos-en, podem acceptar un marc gremial comú definit per la invocació a la Nostra Senyora dels Àngels –o Mare de Déu dels Àngels–, força habitual arreu dels Països Catalans.

Pel que fa a les fonts documentals utilitzades, emprarem bàsicament les comunicacions i la correspondència mantinguda per les cúpules dirigents del gremi seders i els comerciants de manufactures de seda amb la Reial Junta de Comerç, ja que l'estudi de la realitat econòmica del segle XVIII tortosí topa d'entrada amb una greu escassetat de fonts. Molta de la documentació recollida a l'arxiu de l'Ajuntament de Tortosa es va perdre irremediablement amb l'assalt a la secretaria municipal del 1854, la qual cosa significà la pèrdua gairebé total de la documentació dels cent anys immediatament precedents. Però potser la pèrdua més significativa per a aquest treball és la del fons institucional del gremi, cosa que ens priva de poder obtenir una visió interna dels processos que tot seguit s'exposaran. Aquest fet ens obliga a utilitzar documentació indirecta, sent la de la Junta de Comerç la més valuosa entre la que disposem, tant pel que fa als fons de correspondència situats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona com al fons institucional de la Biblioteca de Catalunya. Inclourem, també, alguna referència procedent del fons notarial de Tortosa i de la seva comptadoria d'hipoteques, amb la qual perfilarem, mínimament, el comportament econòmic i els negocis d'alguns membres del gremi. També es farà ús d'alguns llibres de comptes de recaptació d'impostos municipals de

1. Seguint la interpretació que donen P. KRIEDTE, H. MEDICK i J. SCHLUBOHM, *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona, Crítica, 1986, 18-19 (recollint les idees de Mendels i els germans Tilly), entenem el terme *protoindustrialització* com la industrialització prèvia a la industrialització, és a dir, les transformacions que es produïren en el teixit productiu i social de l'Europa occidental del s. XVII, arran de l'expansió massiva de la indústria manufacturadora rural i dirigida majoritàriament a l'exportació.

la segona meitat del set-cents, especialment el dret de quincalla que comptabilitza-va la producció de seda.

S'utilitzaran les conclusions d'aquesta aproximació per intentar determinar, de cara a futures investigacions, si la dinàmica gremial tardana a Tortosa va jugar un paper determinant, o no, en la incapacitat posterior per irrompre la indústria tèxtil al territori, com sí que succeí a Manresa, un dels nuclis tèxtils catalans de referència, un cop produïda la reconversió del teixit productiu de la indústria sedera a la cotonera.

2. *Els indicis de la crisi*

Abordar la problemàtica de la crisi manufacturera és especialment complicat si tenim en compte que la nostra intenció no és realitzar un estudi monogràfic del fet gremial, sinó definir-lo com un element més que expliqui la perifèrització econòmica d'un territori com el de les Terres de l'Ebre. Aquest punt de partida ens obliga a obviar segles de funcionament d'una institució amb una llarga història, i que, per motius cronològics, aquí no es tractaran.² Caldrà definir, per tant, un punt de partida.

La lectura de la documentació ens situa a la fi de la dècada dels anys seixanta del segle XVIII, com a punt d'inici de fortes transformacions en el món tèxtil seder. Les transformacions agràries i comercials que s'iniciaren al Principat tot just després de la guerra de Successió provocaren l'aparició de nous agents econòmics interessats en el sector tèxtil. Als gremis preexistents, s'hi afegiren els comerciants de matèries primeres i *artefactes* manufacturats, així com *els fabricants*, segons definició de Jaume Torras, que començaran a actuar al marge del marc gremial que, *a priori*, monopolitzava el sector manufacturer.³ Aquest últim grup sorgí del mateix àmbit gremial, local o forà, i es caracteritzà per disposar de mitjans de producció (capital fix i circulant) suficients per veure que el model garantista, però

2. Hi ha motius per pensar que el gremi de Nostra Senyora dels Àngels és una recomposició de varis gremis relacionats amb diferents processos productius de la seda. R. VERGÉS, *Les espurnes de la llar*, Tortosa, Impremta Querol, 1986, vol. IV, 155-157 i 162-163, ressenya algunes notícies respecte a les corporacions d'oficis de la ciutat, i, del 1616 en destaca que més de 60 mestres filadors volien constituir-se com a gremi sota la invocació de sant Ramon, però el Consell de la ciutat va determinar que s'unissin al gremi de teixidors de seda i velluters de Sant Jeroni, amb més de 40 mestres examinats. Acceptem, per tant, que el gremi de Nostra Senyora dels Àngels fou un gremi de nova creació, però format a partir de la integració de diversos oficis preexistents.

3. Malgrat que l'obra J. TORRAS, *Fabricants sense fàbrica. Els Torelló, d'Igualada (1691-1794)*, Vic, Eumo, 2007, 146, ressegueix la microhistòria d'una família de paraires d'Igualada, podem manllevar per al nostre ús particular el seu concepte de fàbrica situat cronològicament al bell mig del segle XVIII. Per a aquest autor, «el mot fàbrica designava un conjunt d'activitats relacionades però generalment disperses, no en un edifici o recinte». Des d'aquesta interpretació, nosaltres considerem els nous fabricants com unes persones que hibriden una activitat de menestral cada cop més residual amb activitats de tipus comercial i de control dels mitjans de producció que acabaren per sotmetre la tradicional artesanía sedera de Tortosa.

restrictiu, dels gremis els resultava perjudicial enfront d'una perspectiva de forts beneficis econòmics, derivats de la compra a l'engròs de matèria primera, producció a gran escala i la llibertat de fabricació –quant a les característiques físiques del teixit resultant– i d'exportació. Aquestes condicions, òbviament, entraren en conflicte amb els gremis urbans, la força dels quals era encara suficientment important perquè els nous agents interessats en la producció i venda de manufactures sortissin perdedors de la pugna. Tanmateix, la comercialització, més enllà de la regió immediata al seu lloc de producció, generà molts problemes entre els gremis menys desenvolupats, ja que la sobreproducció dels nous manufacturadors havia d'anar acompanyada per la conquesta d'altres mercats, que fins aleshores havien estat gairebé monopolitzats per la producció del gremi d'aquell territori.

L'intercanvi de cartes i les informacions creuades del fons de la Junta de Comerç ens porten a enumerar una sèrie de paràmetres indicadors que la producció manufacturera relacionada amb la seda estava entrant en una dinàmica regressiva i de difícil reorientació a Tortosa. A continuació s'exposaran els principals esdeveniments que donen fe d'aquest procés i les conseqüències que se'n derivaren de la crisi.

2.1. La modificació de les ordenances. 1778

La varietat d'oficis que el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa incorporava fa pensar que el nombre de mestres es va reduir considerablement al llarg del segle XVIII i que la divisió del treball, més marcada en altres temps, es va haver de relaxar per falta de mestres seders. Tanmateix, el gremi mantenia el nom i legislava sobre els diferents oficis que aglutinava.⁴

Una altra evidència d'aquesta situació la trobem en les queixes que arriben per part d'alguns agremiats que, a l'hora d'examinar els aspirants d'una determinada especialitat, no disposaven d'examinadors doctes en aquella part del procés productiu, de la mateixa manera que no hi havia veedors amb prou coneixements per avaluar si una determinada peça o fil complia les normatives de les quals el mateix veedor havia de ser el garant. Tals circumstàncies exemplifiquen una situació molt crítica i pròpia de processos de descomposició.

La descomposició del gremi, no obstant això, no venia determinada únicament per la davallada constant en el nombre d'agreмиats, sinó també pel canvi de men-

4. A diferència dels altres gremis homònims de Catalunya, el de Tortosa aglutinava tots els mestres dedicats al filat, tintat i teixit de seda, en totes les seves variants (filadors, torcedors, velers, cinters, velluters, tafetaners, galoners o perxers i brodadors). Les ordenances del 1776, també fan referència als teixits de fil, lli i cànem. Tal condició ens porta a establir, d'entrada, que el número de mestres de cada especialitat era reduït. Això situa el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa en el punt que P. MOLAS, *Los gremios barceloneses del s. XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la Revolución Industrial*, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorros, 1970, 62-63, perfila com a estadi de decadència, on després d'una excessiva subdivisió i especialització gremial sobrevé un repliegament i un retorn a la concentració davant la falta de mestres i recursos per mantenir gremis independents.

talitat que ja es prefigurava per part d'alguns sectors dins del gremi. Aquesta situació s'aprecia perfectament a les noves ordenances.⁵ De fet, els articles de les aprovades el 1778 (que suposem que eren una actualització de les de l'any 1776) incidien sobre tres qüestions bàsiques: l'estructura orgànica gremial, la normativa sobre la producció del filat i el teixit, i els drets dels manufacturadors no agremiats i comerciants o botiguers.⁶ Les normatives sobre els drets de venda i fabricació d'aquests últims denoten que darrere ja hi havia hagut un procés de debat i d'acords que miraven d'acostar les diferents posicions. En destaquem els següents:

- «Ningú que no sigui mestre no podrà tenir instal·lat ni telers ni torns per tòrcer la seda.»
- «Que qualsevol pugui tenir els telers que vulgui.»
- «Els botiguers podran vendre sedes tintades.»
- I finalment, «que qualsevol mestre veler pugui manar fabricar cintes llises pel seu compte a dones.»

Aquestes ordenances prefiguraven, en primer lloc, que el gremi s'atribuïa el dret a continuar regulant el nombre de productors, però alliberava la disponibilitat de mitjans de producció, és a dir, tolerava que cada mestre pogués tenir tots els telers que desitgés i permetia la derivació cap al treball rural de part de les peces de seda amb menys valor afegit. I, en segon lloc, destaquem les ordenances que afecten el comerç: s'establí igualtat de condicions per vendre teixits entre mestres i mercaders (cal recordar que Tortosa no tenia gremi de mercaders reconegut) i es permetia als botiguers vendre sedes tintades, la qual cosa significava l'alliberament del tintat de les privatives del gremi, possiblement per la pràctica inexistència de mestres tintorers a la ciutat.

2.2. *La crisi de la producció sedera*

Disposem d'escasses dades estadístiques o registrals que ens informin dels volums de producció de matèria primera o productes manufacturats relacionats amb el sector seder al corregiment de Tortosa. Sent impossible, per tant, aportar sèries

5. Disposem d'escasses referències sobre el nombre d'agremiats que constituïa el gremi. Sabem, tanmateix, que, a l'abril del 1782, disposava de 31 mestres, entre tots els oficis i que des de feia molt de temps no tenien cap llistar ni brodador. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (en endavant, AHCB), Junta de Comerç, vol. 32, 135-139.

6. Al llarg d'aquest treball distingirem entre dos col·lectius: per un costat, els artesans, que eren els productors de fil o teixits de seda adscrits al gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa, i, per altre, hi ha el grup dels comerciants, als quals també es poden denominar botiguers (si tenien botiga oberta). Era un col·lectiu molt relacionat amb el gremi, fins al punt que en molts casos n'erem membres. La seva principal característica era que combinaven la pràctica del seu ofici amb el comerç i venda de gèneres de seda, ja fos fabricat per ells o importat d'altres ciutats productores. Les dificultats del gremi acabaran per enfrontar aquests dos col·lectius amb interessos contraposats.

de dades que ens permetin valorar cronològicament el procés de declivi del sector, ens veiem obligats a limitar-nos a apuntar algunes dades quantitatives de tot el procés que ens disposem a analitzar.

Començant per la matèria primera, cal distingir entre producció autòctona de capolls de seda, de la seda importada, la qual podia introduir-se en forma de capoll, ja debanada, torçada o fins i tot tintada. Pel que fa a la producció de seda i dúcar de l'horta de Tortosa, disposem de dades procedents de l'impost de quincalla del 1759 al 1762, l'únic conservat al fons municipal de Tortosa de les dècades centrals del segle XVIII. La font comptabilitza 3.230 lliures de seda recol·lectades a l'horta de Tortosa i els pobles veïns d'Aldover i Benifallet.⁷ Sabem d'entrada que la producció regional havia de ser més important, ja que la font no esmenta la producció d'altres municipis com ara Ulldecona, Gandesa, Garcia, Flix, Benissanet, Móra d'Ebre o Riba-roja que apareixen citats a l'Atlas de Nadal com a productors de capolls de seda.⁸ Creiem que la importació de matèria primera per als obradors locals era innecessària, ja que la producció autòctona podia abastir sobradament els minsos tallers existents, encara que el gremi de Tortosa gaudia del privilegi, junt a altres gremis homòlegs del Principat, per introduir seda de fora de Catalunya si era necessari.⁹ Tortosa, tanmateix, era un punt de pas per a bona part de les importacions catalanes de seda i dúcar procedents d'Aragó i València. Atenent a les notícies ressenyades per Carrera Pujal, entre el 1755 i el 1759, varen entrar 848.048 lliures de seda fina, procedents d'Aragó i València, per les duanes de Catalunya, moltes de les quals, entenem, passaren per Tortosa o Lleida.¹⁰

Entrant ja a l'activitat artesanal, no disposem més que de vagues referències sobre els processos inicials de debanat i de filat de la seda. Únicament hem localitzat una notícia sobre un informe, malauradament desaparegut, en el qual el mestre examinador de Tortosa va fer una inspecció dels torns de filat existents a les ravalis i l'horta de la ciutat.¹¹ No coneixem, ara per ara, el total de població que exercia aquesta activitat, però aquesta notícia és suficient per creure que el procés de filat es trobava ja fora del marc gremial estrictament urbà i que la filatura estava integrada en el treball domèstic de caràcter rural, estat força comú a la resta de centres seders catalans i valencians. D'altra banda, el cens de manufactures del 1784 comptabilitza per

7. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (en endavant, AHCTE), fons municipal, papers; rebudes imposicions, caixa 56. *Tabla de asientos 1759-1762*.

8. A les estadístiques del CD-ROM de J. NADAL, *Atlas de la industrialización en España: 1750-2000*, Bilbao, Crítica, 2003, Tortosa no apareix com a centre de producció de capolls de seda, ni de fil, entre el 1779 i 1800, mentre que sí que apareixen esmentades les altres localitats de la ribera de l'Ebre, malgrat que no n'especifica la producció.

9. Segons J. CARRERA, *Historia política y económica de Cataluña*, Barcelona, Bosch, 1946, vol. IV, 125, al 1748 la Monarquia va reconèixer com a centres seders només sis places catalanes: Barcelona, Manresa, Mataró, Reus, Tarragona i Tortosa, amb el privilegi de poder introduir seda de les àrees productores: València, Aragó i Múrcia.

10. CARRERA, *Historia política...*, 112.

11. Biblioteca de Catalunya (en endavant, BC), fons Junta de Comerç, llibre 73, 240. Copiador de cartes, carta del 21/7/1785.

a Tortosa l'existència de cinc torns de filat amb una capacitat de 3.000 lliures de seda filada anualment, encara que pensem que en podrien ser molts més.¹²

Del procés del teixit, podem aportar més informació. Al fons de la Junta de Comerç trobem alguns informes creats pels observadors d'aquesta institució arran dels estudis generats per l'abolició del dret de bolla. En un, es detalla la producció anual de teixits i el nombre de telers que hi havia a Tortosa i el seu partit l'any 1760. En aquest cas, disposem de dades concretes just de l'any en què considerem que s'inicià la crisi del sector seder tortosí. En aquest moment, els 99 telers tortosins teixien 460 peces, majoritàriament de dúcar, seda, fil i alguns exemples minoritaris de vellut, domassos i nobleses.¹³ Escassament vint anys després, el 1779, la situació s'havia empobrit dràsticament: de 99 telers, es passà a 42, xifra que s'adiu força bé als 31 mestres teixidors que tenim comptabilitzats per a l'any 1782. Això suposa una caiguda de més del 65% de la capacitat productiva en tan sols vint anys.¹⁴ Segons el Cens de manufactures del 1784, Tortosa ocupava un total de 40 telers (3 de mitges, 16 de robes i 21 de cintes).¹⁵ Finalment, fent un últim salt cronològic fins a les acaballes del set-cents, a cap dels *Almanks mercantils* del tombant de segle s'enumera entre les fàbriques tortosines cap taller de seda, mentre sí que fan referència als petits establiments i grans fàbriques de sabó, les fàbriques d'aiguardent o les fàbriques de paper. La indústria sedera estava totalment extingida, o era tan residual que ni tan sols era contemplada.¹⁶

2.3. La legislació, els veedors del gremi i la importació de teixits al corregiment de Tortosa

El 18 d'agost del 1769, arribà a la Junta de Comerç un expedient promogut per dos mestres teixidors de seda de Tortosa, Josep Serra i Manel Armengol, que reclamaven que se'ls retornés una partida de robes requisada pels veedors del gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa amb el pretext que el fil que havien emprat a la trama del teixit estava torçat amb un sol cap, i que, per tant, contravenien les ordenances aprovades. La Junta de Comerç donà la raó als veedors, però admetent

12. Segons I. MIGUEL, «El censo de manufacturas de 1784. Una nueva fuente para el análisis de la industria catalana», *Revista de Historia Económica* 1, 1996, 146-147, Tortosa suposava un extrem amb relació a la productivitat dels torns de filar. L'autora calcula 600 lliures de seda per torn i any, quan l'habitual era de 50 a 200 lliures de seda filades. Això ens porta a pensar que hi havia molts més torns que no foren comptabilitzats, ja que, si les dades són certes, Tortosa triplicaria la productivitat dels torns de filat de Manresa, amb 24 torns i 4.800 lliures de seda filades anualment.

13. BC, fons Junta de Comerç, lligall LVII, caixa 79/2.

14. Dades extretes de J. JORDAN, «Geografía nueva de España. Vol IV», dins N. DE LA CROIX, *Geografía moderna*, Madrid, Joaquín Ibarra impresor, 1779, 144; i AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 31, 135-139. *Exposició a la Junta de Comerç per part de Juan Oriol Soler, representant de Joan Llopis i altres mestres velers del gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa. Abril del 1782.*

15. MIGUEL, «El censo de manufacturas...», 167.

16. D. M. GALLARD, *Almanak mercantil o guia de comerciantes para el año 1797*, Madrid, Impremta Ramon Ruiz, 1797, 491-492.

la possibilitat que en un futur es produïssin més problemes d'interpretació, va dictar unes mesures que s'haurien d'incorporar a les ordenances vigents. A més, la junta facultava de poders els veedors per imposar un registre a mercats i duanes, encara que fos sense el permís de l'intendent o del cavaller governador general.¹⁷

Aquestes indicacions passaren a ser extensibles a tot el Principat, i se n'envià còpia als gremis de teixidors de vels, torcedors i tintorers de Mataró, Reus, Manresa i altres poblacions que disposessin d'un gremi equivalent. Aquesta normativa fou la primera i l'última de la dècada dels anys seixanta del segle XVIII que hem localitzat, on la Junta de Comerç va defensar els interessos de la cúpula dirigent del gremi. De fet, els majordoms quedaren tan satisfets amb aquestes directrius que els conferien autoritat que decidiren impulsar la readaptació de les velles ordenances, creant-ne unes de noves que incorporarien aquells postulats.

Després de passar per l'Audiència del Principat i l'autoritat municipal de Tortosa, les noves ordenances foren aprovades pel Consell de Majordoms l'11 de març del 1776 i ratificades per la Junta General a Madrid el 30 d'abril del 1778.¹⁸ Sota aquest paraigua, els veedors de Catalunya, però especialment els de Tortosa, iniciaren una dinàmica d'intromissió, d'observança estricta de les ordenances i una campanya ultraproteccionista que mirava amb lupa qualsevol teixit o fil importat i que ocupava els seus espais de mercat. Aquest comportament alterà definitivament la fràgil situació que vivia el gremi.

Al fons de la Junta de Comerç trobem diversos expedients instruïts arran de les actuacions dels veedors de Tortosa, especialment de l'infatigable Pere Baiges, que contenen les seves indagacions sobre la importació de teixits a tot el Corregiment. La seva tasca consistia a desplaçar-se a les viles els dies de mercat i indagar sobre si les teles que s'hi venien complien la normativa del gremi tortosí.¹⁹

Per contra, existia una manifesta tolerància entre les autoritats vilatanes respecte als mercaders que importaven teixits, i com les primeres intentaven frenar les inspeccions dels veedors i els avisaven per tal d'evitar possibles multes i sancions.²⁰ Lògicament, les inspeccions dels veedors tenien un efecte dissuasori sobre el co-

17. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 29, 14-16.

18. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 29, 19-30.

19. Sabem que l'any 1803 Pere Baiges encara exercia de veedor i la Junta de Comerç es preguntava com s'havia apropiat d'aquell càrrec durant més de vint anys sense el seu permís. Baiges va sobreviure a les eleccions del 1781, 1783 i 1784 i era conegut per haver comès nombroses irregularitats als mercats d'Uldecona, Horta, Gandesa i Batea, per la qual cosa al 1789 la Junta ja el va substituir per Jaume Vilanova, encara que sorprenentment va continuar exercint com a veedor (càrrec amb dieta) fins entrat el s. XIX quan les seves condicions físiques ja no li permetien realitzar els freqüents desplaçaments.

AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 32, 179 i s.

20. De fet, el veedor tortosí acusava el procurador de la vila de Batea, Pere Joaquim Alco-rissa, d'advertir els mercaders de la presència del veedor i, malgrat això, Baiges va localitzar-los hi 200 doblons en valor de teles procedents dels telers de Jaume Ribera i Cia, de Reus, que no complien la normativa de teixit del gremi de Tortosa. A més, Baiges es lamentava que els comerciants subornaven el procurador de la vila perquè fes la vista grossa («[...] *le ban regalado un corte de vestido de algun valor...*»). AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 32, 179 i s.

merç, fet que no interessava en absolut a les autoritats, ansioses d'aconseguir ingressos en matèria de tràfic duaner i impostos sobre la producció i compravenda de productes, com ara els drets de quincalleria.

Disposem de casos de presència de teixits reusencs, valencians i manresans a les fires i mercats d'Horta de Sant Joan, Tivissa, Falset o Ulldecona, i sempre passava el mateix. Mercaders i fabricants d'aquells centres productors en auge importaven mocadors i petits articles més estrets i amb menor proporció de seda que de dúcar, i, per tant, més barats. Aquells mercaders, alguns d'ells tortosins revenedors de manufactures produïdes en altres indrets, cobrien la demanda de roba de les ciutats i viles de corregiment de Tortosa, mentre que el gremi de la seda autòcton, immers en una crisi galopant, no produïa ni tan sols per subministrar la seva pròpia ciutat. L'únic que podia fer la cúpula dirigent del gremi era multar i requisar una part del diners, que, per llei, es repartien entre la Junta de Comerç i el mateix gremi.²¹

En aquesta situació s'arribà al conflicte amb Pere Martí (1783), un mestre seder-comerçant de Tortosa, al qui Pere Baiges i altres veedors havien localitzat robes que no complien les ordenances del 1776. Ambdues parts varen recórrer de nou a la Junta de Comerç, però aquest cop Pere Baiges es trobà un clima d'acollida totalment canviat i fins i tot hostil. Les autoritats barcelonines, per primera vegada, qüestionaren la legitimitat de les ordenances tortosines al·legant que aquestes havien estat aprovades per la Junta Central de Madrid, quan la competència en aquesta matèria corresponia a la Junta Particular de Barcelona. I en segon lloc, la Junta es referí a la Reial Cèdula del 8 de març i 28 de novembre del 1778, segons la qual s'havia fet ostensible a tot el Principat la tolerància de marca de què ja gaudien els Cinc Gremis Majors de Madrid instal·lats a València.²²

Pere Martí, per la seva banda, es defensà davant la junta barcelonina amb un memoràndum que bé es podia considerar tota una declaració de principis a favor de la llibertat de comerç. Argumentava que no es podia imposar una normativa tan estricta a la importació valenciana de teixits, quan des del Principat se n'exportava un volum molt més considerable i sense complir les normatives gremials dels llocs de destí.²³ Martí afirmava, a més, que la producció del gremi de Tortosa era escassa i que la pràctica de la importació de roba valenciana era una realitat des de feia molt de temps. S'aproximava la ruptura del gremi. En qualsevol cas, els majordoms i els veedors respongueren de manera intel·ligent tot plantejant el següent raonament: admetent com a bones les regulacions establertes com a comunes a València i Catalunya, les robes de Martí passarien un control seguint aquella legislació?

Era una pregunta retòrica però la resposta era clara: no. La proliferació de teixits que contravenien les normatives (totes les normatives), i, per tant, il·legals, era un fet consumat i estès per tot el regne. La competència procedent del tèxtil estranger (que fou el motiu que impulsà el decret d'alliberament de marca, pes i compte

21. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 29, 77; vol. 32, 212; i vol. 33, 1.

22. AHCB, fons Junta de Comerç, 31-33.

23. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 29, 43.

a València), juntament amb l'afebliment de la legislació que regulava els fabricants ubicats fora dels gremis, havia generat una inundació de teixit produït a gran escala, amb materials més pobres i molt més competitius en preu a l'hora de ser venuts als mercats.

Resulta evident que, des de la resposta de la Junta de Comerç a l'expedient de Josep Serra i Manel Armengol del 1769 fins al procés de Pere Martí el 1785, s'havia produït una profunda transformació en l'orientació ideològica de la Junta, respecte al paper del gremi en el marc productiu i comercial tortosí. Vegem ara quins van ser els motius d'aquesta nova política de caràcter aperturista durant la dècada del 1770.

3. Els nous fabricants i la Junta de Comerç

Per entendre per què es va produir aquell canvi d'actitud de la Junta de Comerç, cal aproximar-se a la realitat d'altres nuclis gremials de referència catalans, especialment al gremi de teixidors de seda de Manresa.

La ciutat del Cardener, d'ençà dels anys trenta del set-cents, havia vist emergir formes de producció tèxtil que topaven amb la realitat gremial. Tant Solà com Ferrer exposen que el nombre de mestres velers, perxers, passamaners i teixidors de seda va tenir una progressió ascendent durant la primera meitat del segle.²⁴ Aquest punt de partida, que podríem anomenar subsidiari respecte d'altres oficis com ara el dels blanquers, els va permetre desenvolupar-se en un marc normatiu especialment lleuger, obert i permissiu que es traduí en una llibertat d'actuació que no tenia equivalent al Principat. El fet de ser un gremi jove féu que nasqués en el si d'una orientació completament nova, que mirava el mercat ampli i on les restriccions de mesures, pes o llei als teixits no hi tenien cabuda.²⁵

Tanmateix, el 1749 encara creien en la necessitat de la regulació i del control de la competència. A més, havien d'establir algunes clàusules que evitessin l'oposició dels seus homòlegs d'altres ciutats que, com Tortosa, es regien per unes normatives restrictives i que creien fermament en les virtuts de la regularització i el control estricte de la producció. Per aquest motiu afegiren: «Que se haga distinción de los que han de servir para el abasto y consumo de los habitantes de este Principado y de los que se fabriquen para consumirse en otras provincias y reynos».

El jove gremi de velers, però, fou víctima del seu propi model, ja que les oportunitats de mercat afavoriren que apareguessin nous fabricants que actuaven fora del marc gremial. Per evitar aquesta competència forana, l'article 14 de les ordenances del 1749 prohibia la tinença de telers armats a qualsevol que no hagués estat examinat com a mestre del gremi i poder teixir en telers d'algun mestre agremiat.²⁶

24. A. SOLÀ, *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, Manresa, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2004, 33. També a L. FERRER, *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011, 57 i s.

25. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 30, 12.

26. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 31, 3-6.

Un exemple magnífic per comprendre aquesta situació de transició és el perfil de Josep Fuster.²⁷ Per un costat, el taller era regentat per un mestre agremiat, però el capital i els mitjans de producció eren propis d'un comerciant. Evidentment, els comerciants disposaven de recursos suficients per realitzar comandes de seda a l'engròs i, atesa l'escala de producció, fabricar teixits a preus més competitius.

Aquest exemple ens dona a entendre que, ja a mitjan segle XVIII, alguns dels mestres teixidors manresans aportaven poc més que el nom i la legitimitat per complir les ordenances del gremi, mentre que era el capital comercial qui tenia la titularitat dels mitjans de producció i gestionava de manera centralitzada les diferents fases del procés productiu, combinant treball domèstic, compra de matèries primeres i entrega dels recursos necessaris a les persones que, un cop examinades, ja podien teixir legalment. Aquesta dinàmica és la que Assumpta Muset anomena *sotmetiment laboral dels membres del gremi*.²⁸

Molt probablement fos aquesta la raó del ràpid creixement del nombre de teixidors de seda que Ferrer i Solà documenten durant la segona meitat d'aquella centúria. Cap queixa per part del gremi manresà podia frenar aquella dinàmica, ans al contrari, tendí a accelerar-la enfront de l'actitud cada cop més indulgent de la Junta de Comerç vers el col·lectiu capitalista.

Al desenvolupament del sector seder manresà també caldria afegir una millora substancial en els mitjans de producció. Segons Solà, la mecanització dels processos de debanat i de torçat per mitjà d'energia hidromecànica havia arribat a Manresa en la dècada del 1770. Es tractava d'una màquina de tòrcer seda de tipus Bolognès o Vaucanson i com a mínim un molí de filat de seda al torrent de Sant Ignasi.²⁹

3.1. Una legislació favorable per als nous fabricants (1770-1781)

L'ordenació cronològica de les causes obertes per gremis, nous fabricants i comerciants del sector seder català, així com les respostes i veredictes emesos per la

27. Tal era el cas de Josep Fuster i Bosch que des de l'any 1755 mantenia una fàbrica de mocadors que gestionava un mestre examinat del gremi, i que, a partir del 1770, va començar a rebre la pressió del gremi perquè abandonés el negoci.

28. A. MUSET, «Tradicció i innovació en la manufactura sedera catalana de la segona meitat del s. XVIII», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols. XXI*, Barcelona, Col·legi de Notaris de Catalunya, 2003, 365.

29. En aquest article no entrarem a valorar les circumstàncies que envolten la tecnologia tèxtil, la seva mecanització i els processos de difusió entre els diferents centres seders. Sobre aquest tema, ja es disposa d'estudis acurats com el d'À. SOLÀ, «Silk Technology in Spain, 1683-1800. Technological Transfer and Improvements», *History of Technology* 30, 2010, 111-120, on defineix quins van ser els centres introductors de tecnologies difoses des d'Itàlia per Europa i com aquestes arribaren a Espanya seguint iniciatives governamentals que impulsaven l'arribada de mestres i tecnologies estrangers. Sobre el cas manresà, i concretament en la tecnologia del teixit de cintes de seda, hom pot consultar L. VIRÓS, «El teler de cintes múltiples a Manresa: un cas de transferència de tecnologia», *La indústria tèxtil. Actes de les V Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2002, 57-52.

màxima autoritat econòmica del Principat, ens permet acotar el període entre el 1769 i el 1781 com el moment en què tant la Junta de Comerç de Barcelona com la Junta Central de Madrid es mostraran obertes i accessibles a les peticions dels nous agents interessats en el sector.

La primera mostra que ens permet afirmar-ho és la Reial resolució del 28 d'agost del 1769, amb la qual s'extingien, a partir del gener del 1770, els drets de bolla i rams a tot el Principat.³⁰ Aquest impost fiscalitzava amb un 15% del seu valor els teixits que entraven o sortien de Catalunya, especialment a les duanes de Tortosa i Lleida i al port de Barcelona. L'extinció del dret de bolla era una petició llargament reivindicada pels sectors de la Junta de Comerç més proclius al liberalisme econòmic, ja que el consideraven culpable de bona part dels mals del comerç i de la indústria. Per exemple, el memoràndum signat per Josep Puiguriquer i Francesc Augirot donava a entendre que la decadència del sector llaner estava íntimament relacionada amb l'impost de rams. També presenten el cas de València, i com d'ençà de la fi de la guerra de Successió, el rei Felip V va eradicar l'impost equivalent.³¹

Més enllà s'arribà amb l'Ordre de la Junta de Comerç del 31 de juliol del 1772 expedida a favor dels fabricants de Manresa per produir fora de llei i exportar a les colònies i fora dels dominis de sa majestat. Malgrat que aquesta ordre fou vista com l'apocalipsi per la majoria dels gremis catalans, i com un privilegi a ulls dels fabricants d'altres llocs que aviat reclamaren per a ells, en realitat no era altra cosa que oferir el mateix dret que ja tenien reconegut els teixidors manresans a les ordenances del 1749. Aquesta ordre obria la caixa de Pandora i marcava, sens dubte, el principi del fi dels gremis tal com fins aleshores s'havien entès.

D'ençà de l'ordre del 31 de juliol del 1772, s'entrà en un marc productiu totalment desequilibrat, del qual es va ressentir especialment el gremi de teixidors de seda de la capital del Bages. El 13 de setembre del 1775 el gremi manresà va recórrer a la Junta de Comerç i va reclamar pels abusos que s'estaven cometent arran d'aquella disposició. El gremi, lògicament, reivindicava que la llibertat de fabricació anés estrictament dirigida cap a l'exportació i, en canvi, el que es percebia era la inundació del mercat local i de tot el Principat de manufactures, segons ells, defectuoses.

Són els anys de més activitat d'en Pere Baiges i la seva persecució dels teixits que no complien les normatives del gremi, reforçat, pocs mesos més tard, per les ordenances recentment aprovades del 1776. Així mateix, les reaccions dels altres gremis també evidenciaren un gir conservador que garantís les línies vermelles d'una legislació que els anava clarament en contra.

30. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 5, 103-106.

31. «Las fabricas de paños y ropas de seda [han tenido] un aumento considerable, como sucedió a la ciudad de Valencia en donde solo havia 800 telares y quitando el derecho del general del corte, semejante al de la Bolla, que el señor don Felipe V mandó extinguir el año 1718, han aumentado hasta 2.300, que són 1.500 mas de los que habia», BC, fons Junta de Comerç, caixa 89, LXIV, 8, 7-7v.

La reacció del gremi de Manresa que, cal recordar, tenia en els seus orígens un plantejament força obert, va ser demanar a la Junta de Comerç que els permetés convertir-se en l'ens regulador d'aquell privilegi; que fos el gremi qui garantís la correcta aplicació de l'ordre emetent llicències per teixir fora de la llei i que aquest control tingués la seva ratificació a partir de la documentació emesa per la duana marítima de Barcelona, un cop les manufactures fossin embarcades cap a les colònies o cap a l'estranger.³² La Junta de Comerç respongué afirmativament al fet que fos el gremi l'encarregat d'emetre els permisos, però en lloc de realitzar el control d'extracció sobre les duanes, que fossin els mateixos fabricants qui exposessin els documents que els donaven via lliure per exportar determinada quantitat de teixit a l'estranger o a les colònies.³³

El moment culminant d'aquesta dinàmica que posava de manifest el gir de la Junta de Comerç quedà reflectit amb el privilegi de la Companyia de Pablo Sagristà de l'any 1778. Pau Sagristà, Joan Suaña i Josep Soler, tots tres de Manresa, eren propietaris d'una fàbrica de teixits de seda amb més de cent telers amples, ocupava més de 600 persones entre mestres, oficials, dones i nens. Invertien anualment més de 14.500 lliures catalanes en matèria primera i tota la fabricació estava dedicada a l'exportació a Nova Espanya, tant des del port de Barcelona com des de Cadis, port on la companyia tenia establerta una casa de comerç.

Amb aquestes credencials impressionants, entenem que degudament inflades per a l'ocasió, presentaren una sol·licitud a la Junta de Comerç perquè el govern de sa majestat els concedís el títol, els privilegis, gràcies i exempcions propis d'una fàbrica reial. Amb la Reial Cèdula de l'1 d'abril de 1778, Pablo Sagristà i Cia va obtenir aquest títol i les armes pròpies de la Fàbrica Reial privilegiada.³⁴

Malgrat les precaucions preses per la Junta de Comerç, els privilegis obtinguts per aquesta empresa van generar protestes i repulsa per part d'alguns sectors, especialment del gremi de velers de seda de Barcelona, arran de la construcció del seu magatzem protegit amb les armes reials a la Ciutat Comtal l'any 1779.³⁵ Aquell gremi es queixava de la incapacitat dels fabricants de Barcelona de poder competir amb els avantatges de producció de què disposava aquella empresa privilegiada. S'argumentava la ruïna de tantes famílies barcelonines i el consegüent perjudici a l'erari públic amb la intenció que el privilegi fos revocat. Sagristà respongué amb un altre memoràndum demanant a la Junta que respectés les prerrogatives atorgades al privilegi.

La resolució d'Armengol Gener del 5 de juliol del 1781, en nom de la Junta de Comerç, fou antològica, ja que suposava una evidència dels profunds dubtes que encara existien en el si de la junta i el poder d'influència que alguns gremis enca-

32. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 31, 23-26.

33. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 31, 35-37.

34. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 28, 187-188.

35. L'exhibició de les armes reials a la façana principal de qualsevol indústria o magatzem de comerç representava una advertència clara que aquell establiment disposava de privilegis amb els quals la resta difícilment podrien competir. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 36, 58-58.

ra tenien. Així, malgrat plasmar-hi una argumentació que *a priori* semblava prevenir una aposta pel desenvolupament de la indústria, al final, s'imposaven a la desconsiderata les contradiccions d'un programa industrialista i de voluntat desreguladora sostinguda sobre la base del privilegi:

El comercio y las fábricas són las venas del cuerpo político; y así como para prevenirlas consecuencias de los vicios que observa el médico en la circulación de la sangre por las del humano, procurará investigar la causa que da fomento al mal para poder aplicar los remedios conducentes a su curación.³⁶

El *vici* que Gener observava era la desigualtat, la qual conduïa al sobre enriquiment d'uns i a la ruïna dels altres. Veïa, i amb no poca raó, que mentre la llei regulés la producció i assegurés la lliure circulació de mercaderies dins del mateix estat, calia que les regles del joc fossin les mateixes per a tothom. De fet, partint d'un argument de caràcter il·lustrat però poc realista, argumentava que la llei que havia de regir la producció hauria de ser idèntica per a tots els súbdits del rei, i, per tant, haurien de complir les ordenances fins i tot aquelles produccions dirigides a Amèrica, els habitants de la qual també n'eren súbdits. I juntament amb aquest, refutava tots els arguments que pretenien justificar les concessions obtingudes pels fabricants i, sobretot, els privilegis de determinades companyies que resultaven el punt àlgid de la disparitat entre fabricants.

Amb aquest raonament s'inicia un nou gir de la Junta de Comerç que es plasmaria amb l'intent de reimplantar les ordenances comunes de la producció de teixits de seda per a tot el Principat de l'any 1684 i, després, la formulació d'unes noves ordenances el 1781 (que no varen arribar a ser aprovades).³⁷

Aquesta ambivalència de la Junta de Comerç té una raó ideològica en el pensament econòmic il·lustrat de Catalunya.³⁸ Per exemple, Capmany, en el seu *Discurso económico-político*, aposta per un reformisme moderat dels gremis, contravenint el posicionament de Campomanes, les tesis del qual eren obertament hostils cap a les corporacions d'oficis. Capmany reconeix les bondats gremials, en tant que garanteixen l'estabilitat política i social. Creia que la llibertat industrial podia comportar preus de productes més baixos, però el cost social –i fiscal– de l'atur dels perdedors de la guerra de preus no compensaria els guanys que la llibertat comportaria.

Podem observar així com les opinions dels que considerem els pensadors il·lustrats catalans més importants no s'oposen en absolut als gremis. A diferència de les tesis eminentment teòriques dels pensadors castellans, els il·lustrats catalans no podien donar l'esquena a la realitat industrial del país.

36. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 36, 64-74.

37. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 36, 92-118; i les noves ordenances, AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 36, 112-143.

38. E. LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*, Barcelona, Edicions 62, 1973, 27-28 i 46-47.

Cal apreciar, igualment, que aquest plantejament tampoc contradiu la teoria mercantilista en matèria d'exportacions, ja que el mercat exterior del Principat era Espanya i les seves colònies, mentre que l'única competència que podia tenir la sederia catalana era la de fora del regne. El punt dèbil d'aquest raonament el constitueix el centre productor de València. Posar unes excessives traves a la importació de teixit valencià (amb gran presència a Tortosa) podia ser contestat amb una forta restricció en les importacions de matèria prima procedent del sud. Creiem que aquest fet explica el contrapunt, sovint hostil, de la Junta de Comerç amb el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa.

El posicionament del gremi de Tortosa, en plena decadència i en una regió tan perifèrica com era la de la zona de l'Ebre, respecte a Barcelona o Manresa, devia plantejar alguns interrogants sobre si era convenient blindar les privatives d'aquell gremi o no. Els mercats de Manresa i Reus eren prou potents i orientats a l'exportació per no témer la competència valenciana, i, en canvi, els resultava molt beneficiós el flux de mercaderies entre un costat i l'altre de l'Ebre, tant pel que fa als drets duaners com pel subministrament de primeres matèries per a la sederia catalana.

En molts aspectes, el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa podia ser un peó prescindible, malgrat el gir programista de la Junta de Comerç a partir de la dècada dels anys vuitanta. Aquest canvi d'orientació, que comparteix amb la Junta de València, es troba en la línia de resposta al gir declaradament liberal de la Junta Central de Madrid amb les legislacions del 1786 i el 1789, que, a la pràctica, suposaven la llibertat de fabricació.³⁹

La Junta de Comerç havia de realitzar un exercici de funambulisme conceptual entre els interessos dels nous fabricants –i els respectius ingressos duaners–, les pressions proteccionistes dels gremis i la perspectiva liberalitzadora que procedia de la Junta Central de Madrid, a la qual institucionalment estava sotmesa.

4. *La imposició dels contraventors de les ordenances a Tortosa. De fabricants a importadors i botiguers*

Amb l'impuls manufacturer iniciat a Manresa, a altres nuclis del Principat i al Regne de València, i sota els efectes d'una administració clarament orientada a afavorir els interessos dels nous agents econòmics, durant els anys setanta del set-cents, el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa va entrar en un punt sense retorn.

Els dèbils llaços que unien els interessos dels productors i venedors d'*artefectes* de seda es varen trencar fruit de l'enduriment de les polítiques dels veedors ancorats en el fe d'imposar una legalitat existent, enfront d'un altre grup que s'estava acomodant a la nova situació d'importació i venda de productes fabricats en altres ciutats del Principat i de València. Aquesta contradicció va esclatar en forma de plet civil.

39. F. Díez, *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia preindustrial*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1990, 58.

4.1. *El plet en el si del gremi seder. Proteccionistes enfront de contraventors*

El conflicte reconduïa el debat, ja no tant des del punt de vista de la fabricació, sinó des de la comercialització. Aquest era el principal punt de tensió, especialment des que la fabricació d'artefactes de seda a Tortosa havia anat a menys entre els anys 1760 i 1780.

Aquest cop, el conflicte va començar quan el veedor Joan Grandes (antic major-dom i veedor posat per l'Ajuntament) i els veedors escollits pel gremi, Pere Baiges i Francisco Moreso, acusaren diversos mestres de disposar a les seves botigues de roba d'una amplitud inferior a les que prescrivien les ordenances: Joan Llopis, Tomàs Camps, Josep Antoni Lluís i Jaume Vilanova –mestres velers– Jaume Codina –perxer– i Josep Vilanova –torcedor de seda–. Fins aquí, res fora del comú. La diferència fou que el dia 21 de gener del 1782 els acusats varen recórrer al corregidor, i van instar a un plet judicial els veedors, per tal que la justícia determinés d'una vegada per totes allò que estava dins i fora de la legalitat de les últimes ordenances aprovades.⁴⁰

Els botiguers argumentaven que a les ordenances no s'havia establert cap tipus de privativa que restringís la venda, ja fos de fabricació pròpia o d'importació. Aquesta obertura, provocà una dinàmica de progressiva conversió dels artesans en botiguers, que venien tant la producció pròpia com la forana, especialment de Reus, Manresa o València, sent aquesta una proporció cada cop més important.

L'estudi de Montserrat Duran sobre les pautes de comercialització del tèxtil durant la segona meitat del segle XVII i primera dècada del XVIII avala la tesi dels botiguers.⁴¹ Observa que, entre les 39 botigues no barcelonines, només hi ha quatre en què les importacions superen el 40% de l'estoc de la botiga, entre les quals la declaració de teixits de la botiga de Tortosa, de Francesc Lleida, amb un 60,9% de producció forana i un 39,1% de local. D'aquestes quatre botigues, tres es trobaven en territori pròxim a la frontera catalana: Figueres, Lleida i Tortosa, i, sent l'excepció, la quarta, d'Arenys de Mar –segurament amb una forta influència de les importacions barcelonines.

Els exponents del plet afirmaven que ja eren molt pocs els que teixien seda a Tortosa i que aquests la teixien per a tercers. Immediatament es va constituir el consell general del gremi, al qual assistiren tant acusadors com acusats, per tal de debatre les fórmules de finançament del procés judicial. El bàndol aperturista o dels contraventors estava constituït, bàsicament, per quatre famílies amb botiga oberta reconeguda, qui es diferenciava de l'altre bàndol, més tradicionalista.

40. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 31, 135-139.

41. M. DURAN, «El consumo de tejidos en la segunda mitad del siglo XVII a través de los *Manifester de Bolla*», VII Congreso de la Asociación de Historia Económica, Zaragoza, 2001, disponible a www.unizar.es/eueez/cahe/mduran.pdf (data de la consulta: 23/4/2012).

TAULA 1
Nom, ofici i posicionament en el conflicte dels mestres del gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa. 1783

CONTRAVENTORS			PROTECCIONISTES		
<i>Amb botiga oberta</i>	<i>Nom</i>	<i>Ofici</i>	<i>Ofici</i>	<i>Nom</i>	<i>Amb botiga oberta</i>
•	<i>Joan Llopis</i>	Galoner	-	Ignasi Castanyer	
	Jaume Llopis	-	-	Joaquim Barceló	
•	Thomas Camps	Veler i tafetaner	-	<i>Juan Grandes</i>	
•	<i>Jaume Camps</i>	-	Perxer	Juan Roca	•
	<i>Josep Antoni Lluís</i>	Veler	-	Francisco Moreso	
	<i>Benito Lluís</i>	Galoner i perxer	Galoner	Francisco Beltri	
	<i>Jaume Lluís</i>	Perxer	Veler	Maties Segura	
	<i>Salvador Lluís</i>	Torcedor	Perxer i galoner	Carles Enrich	
	<i>Josep Antoni Lluís</i>	Veler	-	Bonaventura Ferreres	
	Gracià Lluís	-	Galoner	<i>Pere Baiges</i>	•
•	Jaume Vilanova	Veler		Ramon Oliver	
	Josep Vilanova	Filador i torcedor	Filador	<i>Pedro Tadí</i>	
	Vicent Vilanova	-	Veler	Francisco Fochs	
	Francisco Vilanova	Veler	Veler	Bonaventura Ferrer	
	Francisco Traval	Torcedor	Perxer	Masià Segura	
•	Jaume Codina	Galoner i perxer			

Nota. Les assignacions de botiga estan extretes de diferents referències soltes i personalitzades. La no notificació no exclou que possiblement tinguessin botiga oberta, així com la possibilitat que hi hagués més mestres seders del gremi implicats directa o indirectament en aquest conflicte i que no apareixen en aquest quadre.

Nota 2. En cursiva, veedors/clavari reconeguts al gremi en algun moment; en cursiva i negreta, majordoms en algun moment.

Font. AHCB Junta de Comerç, vol. 31, 135-139 i altres expedients solts. Elaboració pròpia.

El plet judicial no va arribar a concloure's, ja que, per falta de recursos d'ambdues parts, es van veure obligats a arribar a uns acords en forma de pactes:⁴²

- Les manufactures pròpies dels mestres galoners, i que es poguessin fabricar a Tortosa, haurien de ser privatives a les botigues, per sobre de les d'importació.
- Es podrien importar totes les robes de flors i vellut que es requerís, sempre que estiguessin subjectes als estatuts de la Reial Junta de Comerç, a excepció de les que eren pròpies de la ciutat.
- Que els torcedors, perxers i velluters tinguessin la mateixa facultat que els velers per poder comprar i vendre les mateixes manufactures.
- I que els costos i les despeses ocasionades per les dues parts pel plet seguit a la Reial Audiència, i anteriorment al jutjat municipal de Tortosa, es pagarien amb el fons del gremi.

La lectura que es pot fer dels pactes assolits és que eren uns acords de mínims i d'un fort component garantista. Els artesans proteccionistes encara actius es varen rendir a la evidència, però aconseguiren privatives per les seves principals produccions, possiblement perquè ja eren poques i tenien un demandant força específic. També es pot apreciar que es va anar assolint la igualtat de condicions per als oficis que integraven el gremi. L'obertura de botigues i l'arraconament progressiu de l'activitat manufacturera enfront de la comercial igualava els rols i restringia cada cop més la divisió del treball entre oficis relacionats amb el treball de la seda.

En general, podem concloure que del plet va sortir guanyador –però no reconegut com a tal– el bàndol dels contraventors i botiguers de teixits de seda. Els acords foren acceptats gairebé unànimement; tan sols Jaume Vilanova els va refusar. Ell volia continuar venent els productes, tal com fins llavors ho havia fet. Això el convertia en l'objectiu dels veedors del gremi i en cap visible de la resistència contra les restriccions imposades des de la corporació d'ofici.

4.2. LA SITUACIÓ DESPRÉS DEL PLET: REPRESÀLIES I DIVISIÓ SOCIAL DELS INTEGRANTS DEL GREMI

Els acords que havien posat fi al plet no acabaren amb les diferències existents entre les dues realitats socials dels gremis. Per un costat hi havia la cúpula gremial, formada pel majordom i els veedors i, per l'altre, contraventors, encapçalats per Jaume Vilanova. A partir del 1784, les hostilitats es manifestaren de nou i les dues parts acabaren recorrent a la Junta de Comerç. El conflicte el reiniciaren Vilanova i Codina, els quals denunciaren Baiges per suborn; mentre que Baiges es presentava com un galoner empobrit per culpa de l'avarícia dels *rics*, els quals havien portat a la decadència la manufactura de Tortosa a través de la importació de manufactures que incomplien les ordenances. Afegia que, d'ençà que fou elegit vee-

42. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 33, 146.

dor del gremi, els fabricants i comerciants més rics li feren boicot al seu taller i als seus productes:⁴³

Se juntaron todos aquellos que dan de trabajar, y para que yo no tubiera voto en dicho gremio me quitaron el dar me que trabajar, ni a mi, ni a otros [sic] quatro que eramos del voto de las Reales Ordenanzas, y fue preciso desemparar la familia y marchar a trabajar fuera de la ciudad, [...] y teniendo que trabajar yo para dicho Jayme Codina [...] me dijo que no queria dar me que trabajar. [...] Tenian convenio de no tomar mercaderia echa de mi casa, ni torsarme seda los torsedores, pues me he tenido de valer de amigos, para que me la torsieran sin saber que era mia [...].

En el seu escrit, Baiges descriu una situació d'oligopoli força perfilada al mercat de Tortosa i caracteritzada per dos fets. Primer, la posició dominant no se situava en la producció, sinó en la comercialització, ja que eren els propietaris de les principals botigues els qui determinaven la demanda, i els teixidors de Tortosa havien de produir en funció de la seva voluntat. Segon, els botiguers no controlaven el subministrament de seda, sinó que cada teixidor comprava la que necessitava. Podem comprovar-ho en una relació de productors de seda dels anys 1759-1762, on d'un total de 34 persones i 2.993 lliures d'aquesta fibra produïdes per elles, únicament dues, amb 186 lliures produïdes, eren mestres seders del gremi tortosí.⁴⁴ Els únics cognoms de botiguers que podem identificar entre els productors de seda són el mateix Jaume Vilanova, Domingo Roca, possiblement familiar del qui va ser majordom del gremi Juan Roca, i el Dr. Lleida.

El pes que tingué Vilanova en tot el procés contra la cúpula dirigent del gremi i la seva capacitat per influir entre els torcedors de seda, probablement tenia a veure amb la seva posició dominant al mercat de matèria primera. Igualment, es podria especular sobre una possible organització del mercat seder que actués com a *lobby* de pressió sobre els manufacturadors, ja que no es pot parlar d'un productor hegemònic sobre la resta. En qualsevol cas, en Jaume Vilanova tenia un peu a cada sector, fet que contextualitza perfectament el seu intent d'acabar amb el poder del gremi, l'únic contrapoder amb el qual topava frontalment.⁴⁵

És necessari realitzar una aproximació al perfil de negoci que tenien personatges com ara Vilanova i Codina, juntament amb Thomàs Camps o Francisco Traval, que són, lògicament, els qui més presència tenen entre els manuals notariais de

43. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 20, 29.

44. AHCTE, fons municipal, papers; rebudes imposicions, caixa 56. *Tabla de asientos 1759-1762*.

45. A l'obra de TORRAS, *Fabricants sense fàbrica...*, 147, es descriu una situació de domini similar a la dels botiguers de teixits de seda sobre els artesans. En el cas dels Torelló d'Igualada, Jaume Torras descriu com aquests, l'any 1745, disposaven de teixidors que teixien com i quan ells volien, ja que els Torelló eren els propietaris dels mitjans de producció. En el cas tortosí, els mestres botiguers tenien el control sobre l'oferta i la seva força raïa en la capacitat de decidir si omplir les respectives botigues de teixits procedents dels obradors locals o dels d'importació.

l'època. Sense entrar en una valoració individualitzada de cadascun d'ells i a falta d'un buidatge més sistemàtic del fons notarial de Tortosa de la segona meitat del segle XVIII, podem afirmar que el grup dels contraventors o botiguers del gremi de Nostra Senyora dels Àngels constituïa un dels pilars fonamentals de l'oligarquia econòmica tortosina. Els seus negocis eren molts i diferents, sent el principal la compravenda de propietats urbanes i rurals.⁴⁶ Aquesta activitat era fonamental per recolzar la seva activitat usurària. Crèdit i garantia hipotecària anaven lligats de la mà, de manera que l'adquisició de finques i cases dins i fora del perímetre emmurallat tortosí constituïa la millor manera de consolidar el capital mòbil i treure'n benefici amb la renda agrària i els subestabliments emfitètics. Igualment compraven i venien les pensions de censals, molts d'ells creats per la pagesia o la mateixa menestralia urbana amb diferents congregacions eclesiàstiques de la ciutat o pel mateix Capítol de Canonges de Tortosa.⁴⁷ La tercera gran activitat inversora que realitzaven era l'adquisició d'arrendaments de drets de qualsevol senyoriu: en Jaume Codina, per exemple, adquirí els drets dels molins fariners de Beseit i Arnes,⁴⁸ en Francisco Traval era l'apoderat del comanador de l'Ordre de Sant Joan i arrendatari de les rendes de l'antiga comanda del Temple de Tortosa, a més de ser l'arrendatari del dret d'Imperiatge, cera, mel i quincalla d'aquesta ciutat,⁴⁹ i Thomàs Camps arribà a adquirir els drets sobre la pesca al territori de Tortosa, propi del Reial Patrimoni.⁵⁰

Pel que fa a l'abast territorial de les seves actuacions, cal tenir en compte que aquesta nova classe de menestrals actuaven a una escala territorial superior a la de la resta d'artesans. En alguns casos, això s'explica pel seu origen, sent el cas de Jaume Codina el més clar. Aquest era originari de Manresa, i mai va perdre el contacte amb la seva família i els seus germans, amb els quals feia negocis, especialment amb el seu germà Salvador, perxer de Manresa, i amb els altres germans, Francesc, establert a València, i Mariano, instal·lat a Madrid.⁵¹ O el cas dels Camps, que procedien de Cretes, vila de la Franja de ponent amb un fort vincle amb Tortosa. I d'altres tenen un abast internacional; tal és el cas dels Traval. En Francisco Traval, natural de Tortosa, juntament amb els seus fills Joaquim i Ramon, regia la companyia Francisco Traval e Hijos de negocis variats: es dedicaven a la intermediació de lletres de canvi, al foment de fàbriques i bancs i al nòliti de vaixells amb càrregues a Europa i Amèrica. Comerciaaven amb grans, fruits i olis d'Aragó, tenien interessos en una fàbrica de sabó i comerciaaven a escala menor amb fusta i paper.⁵² Sota aquell ventall d'activitats, el torn de torçar seda quedava en un segon pla.

46. AHCTE, fons notarial, Mondeli, caixa 946, 10/10/1775, 103.

47. AHCTE, fons Comptaduria d'Hipoteques de Tortosa, núm. 27 (1793), 424

48. AHCTE, fons notarial, Mondeli, caixa 949, 17/3/1781, 29.

49. AHCTE, fons notarial, Estupiñà, caixa 1106, 18/1/1777, 43; i Mondeli, caixa 949, 13/3/1781, 27.

50. AHCTE, fons notarial, Alberni, caixa 1261, 16/9/1782, 383.

51. AHCTE, fons notarial, Alberni, caixa 1257, 11/7/1776, 219; i Mondeli, caixa 949, 1/2/1782, 5 i 17/3/1781, 29.

52. BC, Junta de Comerç, lligall XLV, caixa 61/72, 43 i 44.

La política matrimonial també és necessària per entendre la dinàmica de polarització en bàndols d'interessos contraposats. L'aliança entre Jaume Codina i Jaume Vilanova estava segellada amb el matrimoni entre Maria Antònia Codina i Vicent Vilanova. Hem observat, a més, que existia una preferència per casar els fills primers amb filles de famílies de comerciants consolidats, com ara els Camps amb els Mur, els Vilanova amb els Estrany i els Alaix o els Codina amb els Vergés, tot i que, d'aquest últim cas, desconeixem el grau de parentiu. En canvi, les famílies de comerciants buscaven emparentar-se amb famílies ja ennoblides.

A l'últim, cal destacar que rarament apareix la seva activitat com a mestres seders entre els protocols notariais consultats, la qual cosa ens porta a pensar que aquesta ja era realment subsidiària respecte a la resta. No hi ha dubte, però, que tals activitats els consolidaren com a grup dominant, i van relegar els vells productors no capitalistes a una situació absolutament subsidiària, com ho demostra el text amb el qual Pere Baiges lamenta la seva situació.

Retornant al conflicte obert, Vilanova i els altres contraventors, que li donaven suport, reivindicaven la permissivitat de les ordenances a l'hora de garantir el dret de qualsevol individu a realitzar activitats comercials tant al detall com a l'engròs, dret que era reconegut pel fet que a Tortosa no existia gremi de comerciants pròpiament dit. Així mateix reivindicaven que les fàbriques locals no eren suficients per abastir la demanda de tot el corregiment, i que, des de feia molt temps, els veïns de Tortosa tenien «el mayor aprecio a los tejidos de seda de Valencia i que aquests exceden mucho en adelantamiento y perfección a los de la ciudad de Tortosa».⁵³

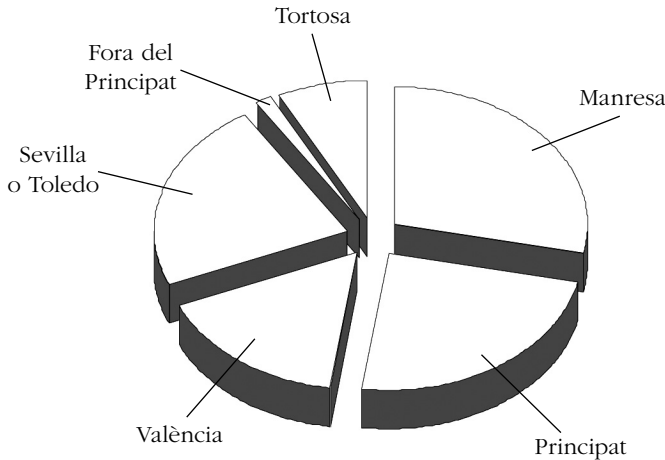
Per la seva part, i davant l'arribada cada cop més pronunciada de teixits forans, els manufacturadors sotmesos a la imposició de la demanda dels propietaris de botigues, tot el que podien fer era aprofitar les seves prerrogatives com a veedors del gremi i perseguir les manufactures importades, comportament que ni tan sols l'alcalde corregidor va poder evitar, tot i que en cada inspecció que realitzaven, els veedors anaven acompanyats per l'agutzil municipal per evitar abusos i accions violentes.

Les reclamacions de Vilanova i dels altres afectats aconseguiren que la inspecció de Baiges fos posada en dubte i que la Junta de Comerç comissionés Pau Puiguirguer, familiaritzat des de feia temps en l'afer del gremi tortosí, per inspeccionar personalment les mercaderies confiscades pel gremi a les botigues de la ciutat de Tortosa i verificar si efectivament aquells productes contravenien les ordenances del gremi. L'informe Puiguirguer permet fer una petita aproximació a la procedència de les manufactures il·legals:⁵⁴

53. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 20, 67-69.

54. A continuació presentem les botigues inspeccionades i el percentatge de mocadors confiscats a cadascuna d'elles: la de Jaume Codina (26,4%), Domingo Roger (5,3%), Joan Lescura (3,7%), Jaume Vilanova (42%) i Joan Llopis (cinc vares i un pam de seda).

GRÀFIC 1
Procedència dels mocadors incautats per incompliment
de les ordenances de Tortosa. 1784

Aquesta gràfica és una mostra, si no representativa, sí orientativa del que hom es podria trobar en una botiga d'articles de seda de Tortosa a la darrerria del segle XVIII. La producció autòctona defectuosa no arribava al 10% (possiblement pel fort control dels veedors del gremi), mentre que els de Manresa i el Principat ocupaven un 52%. Per les limitacions descriptives de la font, no podem especificar millor les procedències, però els mocadors del Principat podem pràcticament assegurar que devien ser manresans, reusencs o barcelonins, els principals centres seders de Catalunya. Pel que fa a la procedència valenciana, quedà en un tímid 26%, circumstància que només podem atribuir a una situació conjuntural o bé a la tipologia de teixit contemplat, ja que a efectes pràctics, la sederia valenciana estaria, a jutjar de les altres notícies de caràcter descriptiu dels veedors de Tortosa, al mateix nivell de la producció del Principat, o fins i tot per sobre.

Durant la segona meitat dels anys vuitanta i la dècada dels noranta les tensions entre botiguers i veedors continuarà present, especialment mentre aquests últims rebran el suport de les autoritats econòmiques del Principat. L'observança de les ordenances no es posarà en dubte en tot aquest període, i es proposaran mesures que permetin la convivència d'un mercat ampli i unes ordenances de tipus localista mitjançant normatives com la Reial ordre del 22/12/1789, que pretenia que tots els productors identifiquessin la seva obra amb un segell que distingís l'obrador i la ciutat a la qual pertanyia, per assegurar-se del compliment de les respectives normatives.

Això fou aprofitat pels veedors de Tortosa per atacar els contraventors que oferien teixits de seda sense identificar davant de la Junta de Comerç (1798). No obs-

tant això, la Junta de Comerç ja no els va fer cas. Les valoracions que en féu la instància barcelonina són exemplificatives del paper residual al qual relegaren les organitzacions gremials:⁵⁵

- Que els fraus de què acusaven els contraventors eren imaginaris i que només constituïen una miserable excusa per garantir-se la supervivència.
- Que atesa la poca oferta de producció pròpia, no es podia prohibir la importació de gèneres.⁵⁶
- Els acusava de voler apujar el preu de les manufactures pel bé del seu enriquiment, en contra dels beneficis del lliure comerç.

Aquella resposta va ser contundent i marca la fi del període en el qual la Junta de Comerç donava suport al gremi de Nostra Senyora dels Àngels. El gremi seder de Tortosa ja era massa dèbil per sostenir-hi segons quines prerrogatives, i protegir-lo ja no resultava profitós, sobretot per les pèrdues que ocasionaria a l'erari públic en concepte de drets duaners.

Entrats al segle XIX i a les portes de la guerra del Francès, els obradors de seda ja havien desaparegut i les botigues tèxtils s'havien reduït substancialment.⁵⁷ Algunes havien canviat de mans, d'altres n'havien obert de noves, i d'altres ja s'havien transformat en companyies totalment dedicades a la importació de teles de seda i cotó. Mentre que a altres llocs, com ara Manresa, el retorn de capital colonial ajudà a la reconversió sectorial de la seda al cotó,⁵⁸ a Tortosa, la possibilitat de trobar una via industrialista va quedar vetada fins i tot abans que s'hi donessin les condicions adients.

55. AHCB, fons Junta de Comerç, vol. 33, 158 i s.

56. A Tortosa hi havia en funcionament sis telers de veles funcionant dos mesos l'any i tres torcedors de seda que exercien poc temps el seu ofici per falta d'ensarjadores. A més, els fabricants es veïen obligats a tenyir les sedes a Reus o València per l'existència de només tres tintorers a la ciutat. Segons L. VIRÓS, «Llenguatge i tecnologia dels vetaires manresans (vocabulari tradicional de la cinteria)», *Miscel·lània d'Estudis del Bages* 10, 1997, 211, l'ensarjadora era una petita màquina que servia per omplir els rodets de veta. El problema, doncs, raïa en la falta de capital inversor propi o aliè que els proporcionés als mestres torcedors mitjans per incrementar la seva productivitat.

57. Per a més informació i identificació dels establiments de venda al detall de productes tèxtils, vegeu *Almanak mercantil o Guia de Comerciantes para el año 1808*.

58. El pas de la seda al cotó a Manresa ha estat estudiat per diversos autors, però J. OLIVERAS, *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*, Manresa, Caixa d'Estalvis de Manresa, 1979, 43, ho sintetitza molt gràficament manllevant un text del 1831, on s'atribueix la decadència de la indústria sedera, no tant per la competència de Lyon o la incidència de la plaga de la pebrina, que afectava a les moreres, sinó a la pèrdua del mercat colonial americà. A jutjar per aquell text, el principal factor de reconversió sectorial fou el capital circulant que, vetat al comerç de productes de seda a les Amèriques, retornà a la capital del Bages i es diposità en forma de fàbriques de filat de cotó, necessari per la creixent indústria d'indianes barcelonina.

Malgrat que no és l'objectiu d'aquest treball reflexionar sobre les causes de la no arrencada industrial, creiem que la dissolució del sector seder tortosí n'és un element indicatiu, en tant que permet entreveure un perfil més netament comercial que industrial per a l'oligarquia que disposava de capital susceptible de ser invertit en activitats econòmiques. Observadors contemporanis reivindicaven el potencial del territori perquè hi pogués irrompre la indústria tèxtil, però aquesta mai es va arribar a implantar.⁵⁹ Cal tenir en compte, però, les conclusions de Kriedte, Medick i Schlumbohm, on es restringeix la vinculació directa entre protoindustrialització i industrialització a aquells territoris on la primera fase de la revolució industrial, la de producció de béns de consum, fou molt primerenca. Allí on aquestes condicions no es donaren, la relació entre un i altre fenomen es trencaren, i com en el cas de Tortosa, fins i tot s'arribà a un punt d'involució.⁶⁰

5. Conclusions

Després d'haver analitzat la situació de la indústria sedera tortosina a la segona meitat del segle XVIII podem apuntar algunes conclusions. En primer lloc, cal destacar que la integració i conquesta dels mercats per part de la indústria d'alguns nuclis catalans, com ara Manresa, tingué conseqüències de primer ordre en l'evolució dels nuclis gremials menys desenvolupats, com ara el gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa. En segon lloc, el gremi, entesos com a ens col·lectiu d'artesans, utilitzaran totes les eines jurídiques, com són les ordenances del gremi, i la seva influència política i social per protegir el seu mercat tradicional front l'arribada, cada cop més important, de partides de teixits més barats i competitius a ulls del consumidor. I, en tercer lloc, del trencament de l'*statu quo* tradicional en derivarà una fissura de la cohesió interna del mateix gremi. D'aquesta en sorgiren dos bàndols contraposats: el dels manufacturadors tradicionals, per un costat, i els botiguers o contraventors, per altre. Els primers lluitaren per la supervivència de les seves manufactures poc competitives en un context mercantil cada dia més

59. JORDÁN, «Geografía...», 144, afirmava el següent: «[...] No hay duda, que el terreno de la jurisdicción de esta ciudad [Tortosa] es el más a propósito para todo género de frutos, si los naturales fueran más aplicados a la agricultura, y hubiese más población, como la hay en el resto del Principado, por haber introducido y fomentado la industria y las manufacturas; cuyo ejemplo no han querido imitar los de Tortosa [...]» I en Jaume Caresmar, a JUNTA DE COMERÇ DE BARCELONA, *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Catalunya (1780)*, ed. a cura d'E. Lluch, Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1997, 333, reflexionava sobre aquesta qüestió de la següent manera: «Aquel territorio se considera más a propósito para las fábricas de indianas, por la abundancia de aguas que tiene y porque pueden recibirse en sus puertos en derecho los algodones que vengan de afuera, lo qual es natural que se verifique a proporción que se vaya extendiendo el libre comercio y se prueben sus ventajosos efectos».

60. KRIEDTE, MEDICK, SCHLUBOHM, *Industrialización...*, 201-202, apunten que els processos d'involució es devien a una multiplicitat de factors, entre els quals hi havia la competència inter-regional i la diferent capacitat adaptativa a les condicions de la demanda o a la restructuració de preus. Segons aquests autors, tals condicionants es produïren a llocs d'Europa com l'oest i el sud de França, Flandes, Westfalia de l'est, Hessen, Württemberg o Silèsia.

obert; i els segons, amb més capacitat de resposta a la nova situació, s'acomodaren en el si de la nova realitat i s'especialitzaren en la comercialització i la importació de teixits de seda d'altres indrets, trobant una posició de domini sobre el mercat en la franja situada entre el productor i el consumidor final.

En aquest article hem analitzat el període de transició entre la situació d'estabilitat i el moment de descomposició del gremi. La modificació de les ordenances, la caiguda en picat del nombre de mestres agremiats i la consegüent crisi de producció de teixits de seda, que a la pràctica fou el forat que va permetre l'entrada massiva de producció forana, es contraposaren a una activitat de tipus polític i institucional especialment activa per part de la cúpula dirigent del gremi. Aquesta activitat fou propiciada pels girs copernicans de la política industrial de la Reial Junta de Comerç de Catalunya, que influenciada pels interessos dels nous productors d'orientació exportadora, especialment de Manresa i d'altres ciutats, acabaren per desmuntar el marc legislatiu proteccionista que afavoria la subsistència dels petits obradors tradicionals, com són els de Tortosa.

Finalment, respecte a l'orientació econòmica de les elits, no hi ha dubte que les transformacions també provocaren divisions socials dins del gremi de Nostra Senyora dels Àngels de Tortosa, però amb una resposta diferent. Mentre que a Manresa els beneficis s'orientaren vers la millora i la concentració dels mitjans de producció per donar més empena i competitivitat a l'exportació, a Tortosa l'enriquiment d'una part dels antics artesans passava pel fet de convertir-se en mers intermediaris i comercialitzadors de manufactures tèxtils, activitat aleshores ja menor, que compaginaren amb altres de tipus rendístic com ara els arrendaments de drets senyorials, compravenda d'immobles, exportació de productes agraris, inversió en companyies mercantils i activitats financeres i creditícies.

